

Det som konstituerar vers är rytm eller, mer precist, rytmiska mönster som upprepas och varieras. I moderna språk, som har s.k. exspiratorisk (dynamisk) ordaccent, åstadkoms rytm genom växling mellan betonade och obetonade stavelser, genom ordens naturliga tryckaccenter. I klassiskt (men oftast ej medeltida) latin, som förmodligen kännetecknades av musikalisk accent, uppbyggs däremot versrytmen genom **växling mellan långa och korta stavelser**.

Vilka stavelser är långa och vilka är korta?

Konsonanter uttalas med slutet (stängd) mun, vokaler med öppen. Därför kallas en stavelse slutet resp. öppen, allteftersom dess sista ljud är en konsonant eller vokal. **Sluten stavelse** (sist en konsonant) är **lång**; likaså är stavelse med **diftong lång**. En **öppen stavelse** (sist en vokal) kan vara antingen **lång eller kort**, beroende på vokalen; minns dock regeln att **vokal före vokal är kort** (med något enstaka undantag som *illius*). I ordböcker sätts \bar (*makron*) över lång vokal och \breve (*breve*) över kort och samma beteckningar används för att i versfötter (se nedan!) ange lång resp. kort stavelse. I stället för \bar brukas här i det följande antingen – eller — på sätt som närmare anges.

Stavelseindelning

Varken i modern eller klassisk vers spelar ordgränser någon roll för rytmen - versraden består i första hand av en följd av stavelser. På samma sätt som man delar in ordet *sepulchrum* ('grav') i stavelserna *se-pul-chrum* (˘ – –) skall man dela in de två orden *se pulchrum* ('sig vacker') i stavelseföljden *se-pul-chrum* (– – –). Lagg märke till hur t.ex. *et* fungerar olika i följande sammanhang: *et abs te* ('och av dig') upplöst i stavelser *e-tabs-te* (˘ – –) men *et de te* ('och om dig') *et-de-te* (– – –). (Ordet *et* kan trots sin korta vokal bli en lång stavelse om den blir slutet, därför att nästa ord börjar på konsonant; den blir positionsång.) Obs! Teckenkombinationen **qu** [kw] räknas som en enda konsonant.

Versfötter

Genom olika kombinationer av lång(a) och kort(a) stavelse(r) bildas s.k. versfötter, av vilka de vanligaste och viktigaste är:

i **fallande rytm** - radens första stavelse betonad

— ˘ **troké**

— ˘ ˘ **daktyl**

i **stigande rytm** - radens första stavelse(r) obetonad(e)

˘ ˘ — **anapest**

˘ — **jamb**

antingen stigande eller fallande

— — / — — **spondé** (Om distinktionen mellan — och – se nederst nästa sida!)

En lång är lika med två korta

Eftersom antika versteoretiker (inte utan fog) tänkte sig att det tog lika lång tid att uttala två korta stavelser som en lång, så kan ibland två korta bytas ut mot en lång (eller tvärtom). Därför kan en spondé ersätta antingen en daktyl eller en anapest. (Man kan jämföra med musikens noter - i en takt kan t.ex. en halvnot utbytas mot två kvartsnoter.)

Skandering - ett sätt att läsa latinsk vers

Vid läsning av klassisk latinsk vers tillgriper vi idag en nödlösning: i stället för att gå upp i tonhöjd på den starka taktdelen i versfoten betonar vi den, som om det vore svensk vers. Härigenom kommer versaccenten ofta att avvika från ordaccenten. När man läser klassisk latinsk vers på det sättet, skanderar man.

Elision

I naturligt, ledigt tal uttalar vi svenska ord ofta lite "sluddrigt", hoppar över eller förenklar ljud. Hur många uttalar inte t.ex. *auktion* som *aktion*? Liknande var förstås förhållandet i naturligt talat latin. Och detta kommer fram i latinsk poesi i vissa fall vid ordgränser: **När ett ord slutar på vokal (ev.+m) och nästa ord börjar på (h+) vokal stöts den första vokalen (+m) ut**, vilket kallas elision. När det andra ordet är **est** sker det omvända: **e** läses ej. Exempel: *iacta alea est* utläses i vers [jac-ta-le-ast] och *iam illa* [jilla]. Någon gång kan det förekomma att elision uteblir så att vokalmöte - **hiatus** - tillåts. (Anm. Uttalet av vokal+m i ordslut var nasalt, ung. som i franska, d.v.s. huvudsakligen ett vokalljud. Konsonanttecknet **h** var i praktiken bara ett tecken utan motsvarighet i talet.)

Metron (eller meter)

Åtminstone teoretiskt sett är det kortaste elementet i en versföt. Denna lilla "byggsten" kallas **mora** ('dröjsmål; tidrymd; tidsenhet'). Olika kombinationer av versfötter bildar sedan olika versmått, som delas in måttsenheter eller takter. En måttsenhet kallas **metron** (plur. **metra**), varav vi idag har lånordet **meter**. Enligt antika idéer krävs det minst 4 morae för att bilda ett metron. Detta betyder att det räcker med t.ex. en daktyl för ett metron. Sex sådana bildar versmåtten (*daktylisk*) *hexameter*. Däremot måste det till två jamber eller trokéer för ett metron. Ett versmått som heter *jambisk trimeter* innehåller alltså 3 (tri-) x 2 = 6 jamber.

Några verstekniska termer

Vers kallas en enskild rad.

Strof kallas en grupp av rader (vanligen minst tre) ev. med olika versmått.

Stikiskt kallas arrangemanget med samma versmått upprepat i varje rad, såsom hexametern i Homeros' Iliad.

Distikiskt är ett tvåradigt mönster - **distikon** - där ett och samma versmått återkommer i varje udda rad och ett annat i varje jämn.

Katalektiskt ('ofullständigt') kallas ett versmått i vilket en taktdel saknas. En fullständig rad är **akatalektisk**.

Några teckenförklaringar och upplysningar

Generellt gäller att det är likgiltigt om den sista stavelsen i raden är lång eller kort. (Den kallas för **syllaba anceps** ('tvehövdad stavelse').)

Teckenkombinationer:

≈ betyder att det kan vara antingen en lång eller två korta stavelser, medan

≈ anger att det kan stå antingen en lång eller en kort stavelse.

Om en odiskutabel gräns finns mellan metra markeras stavelsegränsen med |. Kraftig paus anges med ||.

Den (oftast långa) stavelse som vid läsning skall betonas skrivs här med ett extra långt streck —, t.ex. — ~ ~ läses *tám-ta-ta*. (Om den sista stavelsen är betonad skrivs också — vare sig den i praktiken är lång eller kort; obetonad sista stavelse skrivs ~.) Obetonad lång stavelse skrivs —.

VERSMÅTT

Hexameter (daktylisk): har sex versfötter; i de fyra första versfötterna står daktyler och spondéer i helt fri variation; den femte foten är allra oftast en daktyl och den sjätte är undantagslöst tvåstavig (spondé eller troké). Schemat för hexameter ser ut så här:

— ≈ | — ≈ | — ≈ | — ≈ | — ∨ ∨ | — ≈

Elegiskt distikon: varje udda rad är en hexameter, varje jämn en s.k. pentameter som består av $2\frac{1}{2} + 2\frac{1}{2}$ versfötter, en variant av hexameter, i vilken de svaga taktdelarna i tredje och sjätte foten är undertryckta, d.v.s. saknas; de sex starka (betonade) taktdelarna från hexametern är alltså kvar. Schemat för **pentameter**:

— ≈ | — ≈ | — || — ∨ ∨ | — ∨ ∨ | —

Choliamb ('haltande jamber') har stigande rytm och är stikiskt; består av 5 jamber + 1 troké, alltså en rytmomkastning i slutet, vilket givit versmåttet dess namn; den första och den tredje jamben kan alternera med andra versfötter. Grundschemat:

≈ — ∨ — | ≈ — ∨ — | ∨ — — ≈

Hendecasyllabus ('elvastaving') har fallande rytm och är stikiskt. Schemat ser normalt ut så här:

— ≈ | — ∨ ∨ | — ∨ — ∨ — ≈

Sapfisk strof är fyrradig med de tre första raderna på samma versmått och en fjärde avslutande kortrad (**adoníus**) = de två sista fötterna i hexameter; rytmen är genomgående fallande; de första raderna påminner mycket om hendecasyllabus - skillnaden är att daktylen kommer en takt del längre fram.

rad 1 - 3: — ∨ — — | — ∨ ∨ | — ∨ — ≈

rad 4: — ∨ ∨ | — ≈

Arkilokiskt distikon: udda rader har fallande rytm och ser i de fyra första versfötterna ut som mitten av en hexameter (versfötterna 2 - 5), medan de tre sista är trokéer; jämna rader har stigande rytm och versmåttet katalektisk jambisk trimeter. Schemat för resp. rad:

(udda) — ≈ | — ≈ | — ≈ | — ∨ ∨ | — ∨ — ∨ — ≈

(jämna) ≈ — ∨ — | ≈ — ∨ — | ≈ — ≈

Alkaisk strof, fyrradig, stigande rytm i de tre första raderna, de två första raderna lika, den fjärde med fallande rytm:

rad 1 - 2: ≈ — ∨ — — ∨ — ∨ —

rad 3; ≈ — ∨ — ≈ — ∨ — ≈

rad 4; — ∨ ∨ | — ∨ ∨ | — ∨ — ≈

Asklepiadeiska versmått innehåller alla en rad som kallas **asklepiadé** i vilken ingår en versfot vid namn **chorjamb** (‘dansjamb’): — ˇ ˇ —.

Det första, stikiskt:

asklepiadé

— — | — ˇ ˇ — || — ˇ ˇ — | ˇ —

Det andra, distikiskt - udda rader med glykonéer, jämna asklepiadéer:

glykoné

— — | — ˇ ˇ — | ˇ —

Det fjärde, fyrradig strof - de två första raderna asklepiadéer, tredje ferekraté (en stavelse kortare än glykoné), fjärde glykoné

ferekraté

— — | — ˇ ˇ — | ˘

Det femte (eller större), stikiskt, en asklepiadé utökad i mitten med ytterligare en chorjamb:

— — | — ˇ ˇ — || — ˇ ˇ — || — ˇ ˇ — | ˇ —